

Ders 2

Энесай Кыргыз Дөөлөтү

(Enisey Kırgız Devleti)

Sibirya'nın en verimli topraklarından biri olan Minusin vadisinden M.Ö. IV-III. yüzyıllardan beri Dinlinler adlı halkın yaşadıklarını eski kaynaklardan biliriz. Çoğu araştırmacılar Taştık medeniyetine ait höyüklerde bulunan maskelere dayanarak Dinlinlerin Avrupa ırkından olduğunu savunuyorlarsa da, bu vaka tam olarak ispatlanmış değil. Kesin olan şey Çin kaynaklarında belirlenen Dinlinlerin Türk dilli olduklarıdır¹.

Dinlinlerin güney komşuları Çin kaynaklarında Gyangun ya da Gegun adı ile bahsedilmiş en eski Türk boylarından olan Kırgızlardır. Araştırmacılar gegun-gyangun isimlerinin “Kırgız” etnoniminin en eski Çince transkripsiyonu olduğunu ispat ettiler. Kırgızlar Dinlinlerin güney tarafında kuzey-batı Moğolistan'da yaşamakta idiler.

201 yılında Hun hükümdarı Mode Şanüy Dinlinleri hakimiyeti altına alır ve onları kuzeye sürüp, yerine Kırgızları yerleştirir. Kırgızlar ile Dinlinlerin uzun süre birlikte yaşamaları onların birbirine iyice karışmasına ve önceden Tağar medeniyetini meydana getiren Dinlinlerin Kırgız kültürü ile birleşmesinden Taştık medeniyeti yaratılmıştır (M.Ö.I – M.S.V. yy).

Hunların yenilgisi, Minusin vadisine başka kavimlerin göçlerini hızlandırmıştır. Bundan özellikle Kırgızlar istifade etmiş ve büyük kitleler halinde buraya gelip yerleşmişler. 55 yılında Hun tahtı mirasçısı kardeşlerden Huhanye şanüy'ün güney Hunların, Çjiçji şanüy'ün kuzey Hunların başına geçmesi ile Hunların ikiye bölünmesi kesinleşmişti. Çjiçji, 49 yılında Dinlinler ile Kırgızları baş eğdirmeyi başarmıştır². Bununla beraber Kırgızların Dinlin topraklarını işkale de tamamlanmış olur.

Yazılı kaynaklardan Kırgızlar hakkında bilgiler sadece Çin kaynaklarında saklanmıştır. Fakat onlar da ancak Çin ile ilişkili bağlantılardan söz edilirken ele alınmıştır. Büyük Türk Kağanlığı'nın kurulması ile Kırgızlar ile Çin arasındaki ilişkiler zayıflamış olmalı ki bu dönem yıllıklarında Kırgızlar hakkında bilgilere pek rastlanmaz.

Ancak VII. asra ait Türk yazıtları Yenisey Kırgızlarına geniş yer ayırıyor. Onların içinden özellikle Yukarı Yenisey ve şimdiki Tuva civarında yaşayan Kırgızlar hakkında bolca malumatlar verilir. Gelişmiş yazı geleneğinden başka Minusin bölgesinde tarım işlerinin, hayvancılığın, madenciliğin, sulama tesislerinin yüksek seviyeye ulaştırılmış olması bölgede refahın tesisine, Kırgız yöneticilerinin eline büyük servetin geçmesine ve Yenisey'de yaşayan halklar arasında sosyal farklılıkların oluşmasına yol açtığından bahsedilir. Bu değişimlerin sonucu olarak VI. yüzyılda Yenisey'de ayrı bir devlet yapısı meydana gelmiştir. Orhun yazıtlarında adından sıkça söz edilen bu Yenisey Kırgız Devleti, Büyük Türk Kağanlığı ile aynı dönemde kurulduğu ortaya çıkıyor.

Kırgız devleti hakkında VII-IX. asra ait tarihî bilgiler en çok Orhun yazıtlarından alınabiliyor. Türk hükümdarlarının anıtlarında Kırgızlar, Çinliler ve Türgeşlerin yanı sıra Türk Devletinin en güçlü düşmanı olarak görüldüğünden onlar hakkında bilgilere genişçe yer verilmiştir. Külteğın, Bilge Kağan anıtlarında Kırgızların buldukları coğrafya, asker yapısı ve hükümdarları, iki devlet arasındaki münasebetlerden sıkça söz edilir.

¹ Taskin V.S. Materialı po istorii syunnu (po kitayskim istoçnikam). Vıp. I.- M., 1968. S.136

² Biçurin N.Ya. Sobraniye svedeniy S.37, 124.

Kırgız devleti hakkında VII-IX. asra ait tarihî bilgiler en çok Orhun yazıtlarından alınabiliyor. Türk hükümdarlarının anıtlarında Kırgızlar, Çinliler ve Türgeşlerin yanı sıra Türk Devletinin en güçlü düşmanı olarak görüldüğünden onlar hakkında bilgilere genişçe yer verilmiştir. Külteğin, Bilge Kağan anıtlarında Kırgızların buldukları coğrafya, asker yapısı ve hükümdarları, iki devlet arasındaki münasebetlerden sıkça söz edilir...

Kaynaklar:

- Киселев С.В. Древняя история Южной Сибири. – М., 1951.
Бичурин Н.Я. Собрания сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. Т. I. – М.-Л., 1950.
Кызласов Л.Р. История Южной Сибири в средние века. – М., 1984.
Taskin V.S. Materialı po istorii syunnu (po kitayskim istoçnikam). Vıp. I.- М., 1968.
Кунер Н.В. Kitayskie izvestiya o narodah Yujnoy Sibiri, Tsentralnoy Azii i Dalnego Vostoka. – М., 1961.
Melioranskiy P. Pamyatnik v çest Kyul – tegina // Zapiski Vost. Otd. Russk. Arheologičeskogo obşestva. T. XII. Spb., 1899.
Malov S.E. Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti. – М.-Л., 1951. S.36.
Bernştam A. İstoričeskoe proşloe kirgizskogo naroda. – Frunze, 1942. S.11-13.
Karaev Ö. Pamyatnik v çest ‘Kırgızskogo sina’ v Sudji. // Vostoçniye avtorı o kirgizah. - Bişkek: Kırgızstan, 1994.
Vasilyev D.D. Grafiçeskiy fond pamyatnikov tyurkskoy runičeskoy pismennosti Aziatskogo areala. – М., 1964.
Radloff W.W. Die altturkischen Inschriften in der Mongolei. I und II Lief. St. Pbg. 1894.
Karayev Ö. Vostoçniye avtorı o kirgizah. Bişkek: Kırgızstan, 1994.
Кычанов Э.И. Кочевые государства от гуннов до манчжуров. – М., 1997.
Ploskih V.M., Cunuşaliev D.D. İstoriz Kirgızov i Kırgızstana. – Bişkek: Paritet İno, 2009.